

# ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

---

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12<sup>ΗΣ</sup> ΙΟΥΝΙΟΥ 1979

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

---

ΕΙΣΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

*Σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης ἐορτάζει κατὰ τὸ τρέχον ἔτος τὴν γενέθλιον ἡμέραν τοῦ φιλοσόφου τῶν αἰώνων, τοῦ Πλάτωνος (2406 ἔτη).*

*Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηρῶν συμμετέχουσα εἰς τὴν παγκόσμιον ταύτην ἐκδήλωσιν ὀργανώνει τὴν σημερινὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν καὶ ὑπενθυμίζει τὴν μεγάλην προσφορὰν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς τὸν κόσμον.*

*Τὸ πνευματικὸν ἔργον τοῦ Πλάτωνος θὰ ἀναπτύξῃ κατ' ἐντολὴν τῆς Συγκλήτου ὁ ἀρμοδιώτερος ἐκ τῶν συναδέλφων κ. Ἰωάννης Θεοδορακόπουλος, Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας.*

## “ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ”

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ  
Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

*Κύριε Πρόεδρε, φίλοι συνάδελφοι,*

*Κυρίες καὶ Κύριοι,*

*Ὅταν ὁ Πλάτων παρουσιάσθηκε εἰς τὸν στίβον τῶν φιλοσοφικῶν ἀγώνων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, εἶχαν ἤδη συντελεσθῆ τρία μεγάλα βήματα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.*

*Τὸ πρῶτο βῆμα εἶχε γίνει ἀπὸ τοὺς Προσωκρατικούς, ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοὺς ἀνδρες, τοὺς ὁποίους ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων ἀργότερα ἐξαγακτήρισε γιγαντομάχους τῆς φιλοσοφίας. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτή, ἡ ὁποία καλύπτει περίπου 150*

χροΐνια, ἐδημιουργήθησαν σχεδὸν ὅλες οἱ βασικὲς ἔννοιες τῆς φιλοσοφίας. Εἶναι τὸ ἔργον τῶν Προσωκρατικῶν ἢ θεμελιώσις τῆς φιλοσοφίας. Ἔχομε μίαν σειρὰ ἀνδρῶν, ὅπου ὁ ἕνας ἔπειτα ἀπὸ τὸν ἄλλον φέρει εἰς φῶς καὶ μία κεντρικὴ ἰδέα, ἢ ὅποια καὶ γίνεται αἰτία, ὥστε νὰ γεννηθῇ μία ἄλλη, προϋποθέτει δὲ ἐξ ἄλλου τὴν προηγούμενη ἰδέα. Ἔχομε λοιπὸν ἐδῶ μίαν σειρὰ ἀπὸ πνεύματα, τὰ ὅποια ὅλα μαζὶ ἀποτελοῦν ἓνα χορὸ πνευμάτων, τὰ ὅποια φέρουν εἰς φῶς γιὰ πρώτη φορὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ἔννοιες βασικὲς τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ὁμάς τῶν Μιλησίων, μὲ τοὺς ὁποίους καὶ ἀρχίζει ἢ περιόδος αὐτή, ὁ Θαλῆς, ὁ Ἀναξίμανδρος καὶ ὁ Ἀναξίμανδρος ἔχουν τὸ προνόμιον ἀκριβῶς ὅτι δίχως νὰ ἔχουν προηγουμένους διδασκάλους ἔκαμαν τὴν πρώτη μεγάλη τομὴ μέσα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἐξ ἄλλου ὁ Ἡράκλειτος εἶναι ὁ μέγας ἐκεῖνος φιλόσοφος, ὁ ὁποῖος συνέλαβε πρῶτος τὴν ἔννοιαν τοῦ λόγου. Ἡ ἔννοια τοῦ λόγου εἰς τὸν Ἡράκλειτον εἶναι θεμελιώδης, θεμελιακῆς σημασίας, οὔτε νοεῖται ὁ Ἡράκλειτος χωρὶς τὴν ἔννοιαν τοῦ λόγου καὶ τὴν διαλεκτικὴν του μορφήν. Ἀκολουθοῦν οἱ Πυθαγόρειοι καὶ οἱ Ἐλεᾶται. Οἱ Πυθαγόρειοι μὲ τοὺς ἀριθμοὺς θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι προέλαβαν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου, ὅπως γίνεται σήμερον ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην. Οἱ Πυθαγόρειοι, οἱ ὁποῖοι ἐρμήνευσαν τὸν κόσμον μὲ τὸ σύστημα τῶν ἀριθμῶν, βεβαίως ἐσκέπτοντο μεταφυσικῶς, ἐνῶ ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη σκέπτεται λογικῶς. Σημασίαν ὁμως ἔχει ὅτι αὐτοὶ πρῶτοι ἐρμήνευσαν τὸν κόσμον μὲ τοὺς ἀριθμοὺς.

Τέλος εἶναι, ὅπως εἶπα, οἱ Ἐλεᾶται μὲ τὸν Παρμενίδην ἐπὶ κεφαλῆς, τὸν ὁποῖον ὁ Πλάτων τόσον σέβεται, καὶ ἀκολουθοῦν ἔπειτα ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Ἀναξαγόρας. Ὁ Δημόκριτος εἰσάγει τὴν ἔννοιαν τῶν ἀτόμων, τὰ ὅποια ὅσο κι ἂν ἀπέχουν ἀπὸ τὰ σημερινὰ ἄτομα ἀποτελοῦν πάντως τὴν πρώτη ἀρχὴ τῆς ἀτομικῆς σκέψεως.

Τὸ δεύτερον μεγάλο βῆμα τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας συντελέσθη ἀπὸ τὸ κίνημα τῶν Σοφιστῶν. Ἐνα μεγάλο κίνημα τὸ ὁποῖον ἀναστατώνει ὅλη σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ περισσότερον ἀπὸ ὅλες τίς πόλεις ἀναστατώνει τὴν Ἀθήναι. Κανεὶς σοφιστῆς δὲν εἶναι ἀθηναῖος, ὅλοι ἔρχονται ἀπέξω καὶ εἶναι φυσικὴ ἢ πρώτη ἀντίδρασις τῶν Ἀθηναίων ἐναντίον αὐτῶν τῶν παρεισάκτων κομιστῶν σοφίας καὶ διαφωτίσεως. Ἐπὶ κεφαλῆς βέβαια, εἶναι, ὡς γνωστόν, τὰ δύο μεγάλα ὀνόματα, ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Γοργίας, καὶ βεβαίως ὁ μέγας εἶναι ὁ Πρωταγόρας ὃχι ὁ Γοργίας, ἂν καὶ ὁ Γοργίας εἶναι σημαντικὸς. Τὸ ὅλον κίνημα τῶν Σοφιστῶν, διὰ νὰ τὸ χαρακτηρίσωμε μὲ ἓνα λόγο, ἦλθε νὰ κάμῃ ἓνα δεύτερον βῆμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀντίθετον μὲ τὸ πρῶτον. Ὅλοι οἱ Προσωκρατικοὶ ἐστράφησαν πρὸς τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον, πρὸς τὸ ὄν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου. Οἱ Σοφισταὶ τώρα κάνουν τὸν

ἀντίθετο δρόμο: ἐπιστρέφουν εἰς τὸν ἄνθρωπο πὸν ἐρώτησε ποῖο εἶναι τὸ ὄν, καὶ ἐρωτοῦν νὰ μάθουν, τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν μὲ προϋπόθεση τῆ σύστασις τοῦ ἀνθρώπου νὰ καθορισθῇ τὸ ὄν. Δηλαδή οἱ Σοφισταὶ εἶπαν ὅτι τὸ ὄν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν σύστασις τοῦ ἀνθρώπου: ἀπὸ τὸ σύστημα τῶν αἰσθημάτων του, ἀπὸ τὸ σύστημα τῶν παραστάσεων του καὶ ἀκόμα ἀπὸ τὸ σύστημα τῆς σκέψεώς του. Ὁ Πρωταγόρας, ὅπως εἶπα, εἶναι ὁ μέγας θεμελιωτὴς αὐτῆς τῆς στροφῆς καὶ ἀξίας πὸν ἐπραγματοποίησε πράγματι καὶ ἀνέπτυξε θεωρία γιὰ τὴν ἐξάρτησις ὄλων τῶν κρίσεων τοῦ ἀνθρώπου περὶ τοῦ ὄντος.

Ἀπὸ τί; Ἀπὸ τὸ σύστημα τῶν αἰσθήσεων καὶ τὰ ἄλλα ἀντιληπτικὰ συστήματα τοῦ ἀνθρώπου. Βέβαια, τὸ κέντρον ὅλης του τῆς προσπαθείας ὁ Πρωταγόρας τὸ ἔθεσε εἰς τὸ ὅτι ὅλα τὰ πράγματα τὰ ὅποια λέγει ὁ ἄνθρωπος, ὅλα αὐτὰ ἔχουν κατ' ἀρχὴν μία βιωματικὴ προέλευσις, δηλαδή μία ψυχολογικὴ προέλευσις. Εἶναι βιώματα. Καὶ ἀποδίδει τώρα ὁ Πρωταγόρας εἰς τὰ βιώματα πρωταρχικὴ σημασία. Αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη συμβολὴ τοῦ Πρωταγόρα. Βεβαίως τὰ βιώματα ὑπῆρχαν καὶ προτοῦ τὰ ἐπισημάνῃ ὁ Πρωταγόρας. Καὶ εἶναι ὀρθὸν αὐτό. Ἐρωτᾶται ὅμως, ἐὰν ὅλα ὅσα ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναλυθοῦν καὶ νὰ ἐξαντληθοῦν εἰς τὰ βιώματα. Ἐδῶ εἶναι τὸ κρίσιμον σημεῖον ὅπου ἀρχίζει καὶ χωρίζεται ἡ σοφιστικὴ ἀπὸ τὸν Σωκράτη. Διότι βεβαίως ὑπάρχουν τὰ βιώματα, τὰ συναισθήματα, αὐτὰ πὸν παρακολουθοῦν ὅλα ὅσα ὁ ἄνθρωπος ζῆ, ἀλλὰ συγχρόνως, ὅπωςδήποτε διὰ τῶν βιωμάτων, ὁ ἄνθρωπος φέρει εἰς τὸ φῶς ἀντικειμενικὰ ἔργα, τὰ ὅποια δὲν ἀναλύονται εἰς ἀπλᾶ βιώματα. Φέρεις εἰς τὸ φῶς νόμους. Καὶ φέρω τὸ παράδειγμα αὐτό, διότι αὐτὸ κυρίως ἀμφισβήτησαν οἱ Σοφισταί. Δηλαδή ἀμφισβήτησαν τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν νόμων, γιὰ νὰ περιορισθῶ μόνον σ' αὐτὸ — ἂν καὶ πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι ὁ Πρωταγόρας ἀμφισβήτησε καὶ τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν μαθηματικῶν. Καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ Πλάτων εἰς τὸν «Θεαίτητο», εἰς τὸν διάλογο ὅπου συζητεῖται τὸ μεγάλο θέμα «τί ἐστὶν ἐπιστήμη», εἰσάγει τὸν Πρωταγόρα ἐκεῖ γιὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν θεωρίαν ἀκριβῶς αὐτὴ περὶ τῶν βιωμάτων, κατὰ τὴν ὅποιαν ὅ,τι μοῦ φαίνεται, αὐτὸ εἶναι ἀληθινόν! Ὅ,τι φαίνεται σὲ σᾶς εἶναι ἀληθινόν, ὅ,τι φαίνεται στὸν ἄλλον εἶναι ἀληθινόν. Καὶ ὄχι μόνον αὐτὸ ἀλλὰ ὅ,τι μοῦ φαίνεται ἔπειτα, εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὸ πὸν μοῦ φαίνεται τώρα, καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο εἶναι ἀληθινά. Ἡ ἀλήθεια βέβαια κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπ' τὸν Πρωταγόρα κατασκυβαλλίεται, διότι δὲν ὑπάρχει πλέον ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια ἀλλὰ μόνον βιώματα. Στὸν «Θεαίτητο» λοιπόν, λέγω, ὅπου συζητεῖ τὴν θεωρίαν αὐτὴ τοῦ Πρωταγόρα καὶ τὴν ἐξαντλεῖ κριτικῶς, ὁ Πλάτων μὲ τὴν τέχνην του ἔχει παρόντα καὶ τὸν ἐκπρόσωπο τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης τὸν Θεόδωρο, μέγαν μαθηματικὸν ἀπὸ τὴν Κυρήνη. Ὁ Θεόδωρος

δὲν συμμετέχει καθόλου εἰς τὴν συζήτηση, μόνον εἰς τὴν ἀρχὴν ὀλίγον τι, ἀλλὰ εἶναι παρὼν διὰ τὸ ἐγγυᾶται τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς ἐπιστήμης· θέλει μὲ αὐτὸ ὁ Πλάτων τὸν τόνισμα «Πρωταγόρα, ὅλα καλά, ἀλλὰ ἐδῶ ἔχομε τὰ μαθηματικά ποῦ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ ἀμφισβητήσῃ». Στὸ σημεῖον αὐτό, λέγω, ὅπου ἐρωτᾶται τί ὑπάρχει πέρα ἀπὸ τὰ βιώματα, παρουσιάζεται ὁ Σωκράτης, ὁ ὁποῖος θέτει ἓνα ἐρώτημα, «τί ἐστίν;». Τὸ «τί ἐστίν» αὐτὸ ἀναφέρεται σὲ συγκεκριμένα ἔργα τοῦ ἀνθρώπου. Τί ἐστὶ δίκαιον, τί ἐστὶ νόμος, τί ἐστὶ ἀγαθόν. Καὶ βέβαια ἡ ὅλη συμβολὴ τοῦ Σωκράτους συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ὁ Σωκράτης, πάλι πρώτη φορὰ μέσα στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος, ἀποκαλύπτει αὐτὸ ποῦ ἐμεῖς ἔπειτα καὶ σήμερα τόσον ἀπλᾶ καὶ αὐτονόητα τὸ λέμε ἔννοια. Ὁ Σωκράτης εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ἐννοίας. Ἡ ἐννοια δὲν ὁμοιάζει μὲ τὰ πράγματα. Τὰ πράγματα εἶναι ὄλικά, τὰ πράγματα εἶναι φθαρτά, ἡ ἐννοια εἶναι ἓνα νόημα, τὸ ὁποῖο ἀνήκει σὲ μία ἄλλη σφαιρα. Δὲν ὁμοιάζει καθόλου μὲ τὰ πράγματα. Ἐν τούτοις μὲ τὴν ἐννοια δίδομε λόγο περὶ τῶν πραγμάτων. Ὁμιλοῦμε γὰρ τὰ πράγματα. Ἐρμηνεύομε τὰ πράγματα, καὶ γενικῶς μὲ τὶς ἐννοιες συνεννοοῦμεθα ὅλοι. Ὅλη μας ἡ ζωὴ, ἡ καθημερινὴ ζωὴ, καὶ θέλω νὰ τὸ τονίσω αὐτό, διαρρέει μέσα σὲ σύστημα ἐννοιῶν. Γιὰ ὅ,τιδήποτε πράγμα καὶ ἂν γίνεται λόγος πρέπει νὰ ὑπάρχον ἐννοιες. Ἐννοιες ἔχομε ἀπὸ τὴν ἀπλουστάτη γλωσσικὴ ἔκφραση ὡς τὴν περισσότερο σύνθετη. Ἡ σωκρατικὴ ἐννοια βέβαια, ἡ ὁποία, ὅπως εἶπα εἶναι τὸ τρίτο βῆμα πρὸ τοῦ Πλάτωνος, ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία γιὰ τὸν Πλάτωνα. Ὁ Πλάτων ἀφορμᾶται ἀπὸ τὴν σωκρατικὴ ἐννοια, καὶ γνωρίζομε ὅλοι ὅτι οἱ πρῶτοι διάλογοι περιστρέφονται εἰς αὐτὸ τὸ ζητούμενο, δηλαδὴ εἰς τοὺς πρώτους πλατωνικοὺς διαλόγους, οἱ ὁποῖοι καὶ δι' αὐτὸ ὀνομάζονται σωκρατικοί, θέμα εἶναι ἡ ἀναζήτησις τῆς ἐννοίας. Βέβαια ὁ Πλάτων παρατήρησε ἔνωρις ὅτι ἡ ἐννοια δὲν ὁμοιάζει μὲ τὰ πράγματα. Βεβαίως ἔχει γενικὴ σημασία, ἡ ἐννοια τοῦ δέντρον, ἡ ἐννοια τοῦ φυτοῦ, ἡ ἐννοια τοῦ δικαίου, ἀλλὰ τὸ νόημά της δὲν εἶναι τόσο σταθερό, τὸ νόημά της εἶναι δυνατὸν νὰ μετακινήθῃ, νὰ κινήθῃ, νὰ γίνῃ ἐδῶτερον ἢ στενότερον. Ἐν γένει κάθε ἐννοια εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστῇ αὐτὴ τὴν μετακίνησιν τῆς σημασίας της. Αὐτὸ παρεκίνησε τὸν Πλάτωνα νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω, δηλαδὴ νὰ εἶναι, ἂν εἶναι δυνατόν, κάτι τὸ ὁποῖο νὰ εἶναι ἀκίνητο, νὰ μὴν ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὴν τὴν μετάπτωσιν τοῦ νοήματος τῆς ἐννοίας ἀπὸ τὸ ἓνα σημεῖο στὸ ἄλλο. Αὐτὸ λέγω τὸν παρεκίνησε νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω. Ἐδῶ τώρα γιὰ νὰ προχωρήσῃ σ' αὐτὴν τὴν ἀναζήτησιν ὁ Πλάτων δὲν ἔκαμε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἀναλύσῃ σχεδὸν ὅλα τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ βέβαια ὁ Σωκράτης μὲ τὴν διαλογικὴν του τέχνην κατώρθωσε νὰ φέρῃ εἰς φῶς αὐτὸ ποῦ ὀνομάζομε ἐννοια. Ὁ λόγος ἦταν ἐκεῖνος μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Σωκράτης ἔφερε εἰς φῶς τὴν ἐννοια. Ὁ λόγος ἦταν ἐπίσης ὄργανο τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων, καὶ ὄργανο καὶ συχνὰ ΠΑΑ 1979

καὶ ἀντικείμενο, ὅπως στὸν Ἡράκλειτο. Βέβαια ὡς ἀντικείμενο ὁ λόγος στοὺς Προσωκρατικούς ἔχει μεταφυσικὴ σημασία. Τώρα, ὅταν ὁ Πλάτων ἀναλαμβάνη αὐτὴν τὴν ἔρευνα, αὐτὴν τὴν ἐπιστροφή πλεόν τοῦ πνεύματος εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ὁ λόγος γίνεται ὀλωσδιόλου ἐσωτερικός. Εἶναι λόγος τοῦ ἀνθρώπου περὶ πραγμάτων. Λόγος μεταφυσικός κλπ. δὲν νοεῖται αὐτὴν τὴ στιγμὴ πού ὁ Πλάτων κάνει αὐτὴν τὴν ἔρευνα. Ὁ λόγος αὐτὸς ἔρχεται καὶ ἀναλύει, ἐρμηνεύει τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ πρῶτο ἔργο πού ὁ Πλάτων ἐρμηνεύει εἶναι ἡ γλῶσσα, διότι ὁ λόγος δὲν ὑπάρχει χωρὶς τὴν μορφὴ τῆς γλώσσας, χωρὶς τὸ σῶμα τῆς γλώσσας. Καὶ ἀναλύει τὴν γλῶσσα. Ἔχομε ἐδῶ πάλι τὴν πρώτη προσπάθεια φιλοσοφίας τῆς γλώσσας ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸν «Κρατύλο». Ἀλλὰ καὶ διάσπαρτα εἰς ἄλλους διαλόγους. Ὁ Πλάτων ἀμέσως χωρίζει τὴ λέξη ἀπὸ τὸ νόημα. Ἡ λέξη γιὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι ὄργανο, τὸ νόημα ἀνήκει στὴ σφαῖρα τῆ νοητῆ, νοεῖται μόνον ἀπὸ τὸν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν μοιάζει βεβαίως τὸ νόημα μὲ τὴ λέξη, δὲν ἔχει καμμία συγγένεια τὸ νόημα ἄ ν θ ρ ω π ο ς μὲ τὸν ἦχο αὐτῶν τῶν φθόγγων. Δὲν ἔχει καμμία συγγένεια, διότι πρῶτα-πρῶτα τὸ ἴδιο νόημα εἶναι δυνατόν νὰ τὸ ἐκφράσω καὶ σὲ ἄλλη γλῶσσα. Μπορῶ νὰ πῶ homo στὰ λατινικά, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Τὸ νόημα εἶναι ἓνα, ἐνῶ οἱ λέξεις πού τὸ ἐκφράζουν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι πολλές, ὅπως καὶ πολλές εἶναι οἱ γλῶσσες. Τὸ νόημα εἶναι σταθερό, ἀμετάβλητο, ἡ λέξις κινεῖται, φθείρεται, ἀντικαθίσταται, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Εἶπα ὅτι ἡ λέξις γιὰ τὸν Πλάτωνα, καὶ γενικῶς ἡ γλῶσσα χαρακτηρίζεται ὡς ὄργανο. Καὶ θέλω ἐδῶ νὰ διαστείλω τὸν χαρακτηρισμὸ αὐτὸ τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ πού ἔδωσε ἔπειτα ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ τὸ ἴδιο πρᾶγμα. Γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη οἱ λέξεις εἶναι σύμβολα. Ὁ Ἀριστοτέλης ἔκαμε ἓνα βῆμα πάρα πέρα, καὶ βέβαια, ἡ διατύπωση τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι πολὺ τελειότερη, διότι τὸ ὄργανο ἔχει ἀκόμα πολλὴ ὑλικότητα. Ὁργανο εἶναι ἡ σαῖτα τοῦ ὕφαντοῦ, ὄργανο εἶναι τὸ σκεπάρνι, ὄργανο εἶναι ἡ σφῶρα καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐπειδὴ ὁ Πλάτων ἀντλεῖ ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ ζωὴ ὅλα τὰ φιλοσοφήματά του, καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀκόμα ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη στὴν ἀρχὴ της, γι' αὐτὸ ὅταν ἀκριβῶς διαπιστώνη ποία εἶναι ἡ σημασία τῆς γλώσσας, τὴν χαρακτηρίζει ὡς ὄ ρ γ α ν ο ν. Καὶ ὀρθῶς λέει ὄργανον γιὰ τὴ στιγμὴ ἐκείνη πού τὸ διεπίστωσε. Κάνω αὐτὴ τὴ διάκριση, διότι ὁ Ἀριστοτέλης ἔδωσε τὸν ὄρο σ ύ μ β ο λ ο ν. Εἶναι σύμβολον ἡ λέξις. Ἐδῶ λοιπὸν βλέπει ὁ Πλάτων ὅτι ἔχει ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος λέξεις, πού εἶναι ὅπως εἶπαμε φθαρτές, ξέρει ὅτι οἱ λέξεις αὐτὲς δὲν ἔχουν καμμία νοηματικὴ συγγένεια μὲ τὸ νόημα πού παριστάνουν, καὶ διαπιστώνει ἀμέσως τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν νοημάτων. Ἀπὸ τὰ πρᾶγματα λοιπὸν ὁ Πλάτων μὲ αὐτὴν τὴν ἐρμηνεία στρέφεται πρὸς τὰ νοήματα. Τὰ πρᾶγματα φαίνεται ὅτι παραμερίζονται. Ὅμως τὰ πρᾶγματα δὲν παραμερίζονται,

διότι ἀκριβῶς περὶ τῶν πραγμάτων μόνο μὲ νοήματα δμιλοῦμε. Δὲν εἶναι δυνατόν ἄλλως νὰ πλησιάσωμε τὰ πράγματα παρὰ μὲ τὶς αἰσθήσεις — ἀλλὰ μὲ τὶς αἰσθήσεις δὲν ἔχομε γνώση, δὲν ἔχομε ἐπιστήμη. Μόνον μὲ τὰ νοήματα ἔχομε ἐπιστήμη. Εἰς τὰ ἴδια τὰ πράγματα δὲν μποροῦμε ποτὲ νὰ φθάσωμε παρὰ μόνον διὰ νοημάτων· καὶ λέει ὁ Σωκράτης εἰς τὸν «Φαίδωνα», ἂν δὲν ἀπατώμαι, ὅτι ἐφ' ὅσον κοιτάζει κανεὶς συνεχῶς τὰ πράγματα, καταπᾶ νὰ τυφλωθῆ ὅπως αὐτοὶ ποὺ κοιτάζουν τὸν ἥλιο, ὅταν ὑπάρχει ἔκλειψη τοῦ ἡλίου καὶ κοιτάζουν τὴ σφαῖρα τοῦ ἡλίου, ὅποτε παθαίνουν τὰ μάτια τους. Αὐτό, λέει, ἐκινδύνευσα νὰ πάθω καὶ ἐγὼ ποὺ ἐκοίταξα συνεχῶς τὰ πράγματα, καὶ ἐννοεῖ τοὺς προδρομούς του, τοὺς Προσωκρατικούς. Καὶ εἶδα, λέγει, ὅτι πρέπει νὰ γυρίσω στὸν ἑαυτό μου καὶ νὰ ἐξετάσω ποία σημασία ἔχουν οἱ λόγοι μου, δηλαδή οἱ κρίσεις μου περὶ τῶν πραγμάτων. Λέει, νὰ ἐπιστρέψω εἰς τοὺς λόγους καὶ «ἐν ἐκείνοις ἀναζητεῖν τῶν ὄντων τὴν ἀλήθειαν». Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ὁ σωκρατικὸς στὸν «Φαίδωνα». Δὲν σταματάει, βέβαια, στὴ γλῶσσα ὁ Πλάτων, προχωρεῖ εἰς τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ θὰ ἀναφέρω ἀκόμη μερικά, διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαντλήσω τὰ πλατωνικὰ παραδείγματα.

Μετὰ τὴ γλῶσσα ἀναλύει τὶς τέχνες τοῦ ἀνθρώπου. Τὶς τέχνες μὲ τὴν ἔννοια ποὺ ἔχει ὁ ὄρος αὐτὸς στὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καὶ μὲ τὴν ἔννοια ποὺ ἔχει ὁ ὄρος αὐτὸς ἀκόμη στὸ στόμα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, δηλαδή τὴν τέχνη τοῦ ξυλουργοῦ, τὴν τέχνη τοῦ σιδηρουργοῦ, τὴν τέχνη τοῦ κεραμοργοῦ καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Αὐτοὶ ποὺ κατασκευάζουν ἀντικείμενα χρήσιμα γιὰ τὴ ζωὴ, αὐτοὶ εἶναι οἱ τεχνίτες, οἱ δημιουργοὶ ποὺ λέει ὁ Πλάτων. Αὐτὸς εἶναι ὁ ὄρος τῆς ἐποχῆς. Εἰς τὴν «Πολιτεία» λόγον χάριν ἔχει τὸ παράδειγμα τοῦ τραπέζιοῦ καὶ τῆς κλίνης. Λέει, ἕνα τραπέζι δὲν γίνεται ἐξ αὐτομάτου, κάποιος πρέπει νὰ τὸ κἀνῃ. Αὐτὸς ποὺ τὸ κἀνει δὲν ἀρχίζει νὰ κτυπᾶ ἔτσι εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε, ἀλλὰ ἔχει στὸ νοῦ του ἕνα πρότυπο, μία μορφή. Αὐτὸ τὸ πρότυπο προσπαθεῖ νὰ τὸ φέρῃ ἐπάνω στὴν ὕλη, νὰ τὸ χαράξῃ ἐπάνω στὴν ὕλη καὶ ἐφ' ὅσον τὸ κατορθώνει, γίνεται τὸ ἀντικείμενο αὐτό, γίνεται τὸ τραπέζι, καὶ ἔχει τὸ τραπέζι τὴν μορφή τοῦ προτύπου. Ἡ μορφή ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι ἴδια μὲ κείνη, γιατί εἶναι ἔνυλη, ἐκείνη εἶναι ἄνυλη. Ἐκείνη μένει σταθερὴ, εἶναι πρότυπο σταθερὸ καὶ ἀναλλοίωτο. Τὸ τραπέζι φθείρεται, καταστρέφεται. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ ὅλα τὰ δημιουργήματα τῶν τεχνιτῶν. Τὸ πρότυπο, λοιπόν, ἔχει ἀντικειμενικότητα, ἔχει σταθερότητα, ἔχει μονιμότητα, καὶ συμφωνοῦμε ὅλοι ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ πρότυπο. Οἱ ἄνθρωποι μπορεῖ νὰ εἶναι σὲ διάφορα μέρη τῆς γῆς, καὶ ὅμως κατασκευάζουν τὸ ἴδιο τραπέζι, διότι ἔχουν τὸ ἴδιο πρότυπο στὸ νοῦ τους, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Τὰ πράγματα αὐτὰ εἶναι πλέον

κάπως αυτονόητα για μᾶς, τὴν ἐποχὴ ὅμως ἐκείνη πὸν πρώτη φορὰ χαράσσονται μέσα στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος εἶναι μεγάλα γεγονότα.

Τὸ ἴδιο κάνει ὁ Πλάτων γιὰ τὴν ἠθικὴ τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ἠθικὸ κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὶς ἠθικὲς του ἀποφάσεις γιὰ τὴ ζωὴ του. Καὶ ἄς πάρωμε τὸ παράδειγμα, πὸν ἔχει ὁ ἴδιος εἰς τὸν «Φαίδωνα», τοῦ Σωκράτους, δηλ. τὴν ἀπόφαση τοῦ Σωκράτους νὰ μείνῃ στὴ φυλακῆ, ἀφοῦ τὸν κατεδίκασε ἡ πόλις. Καὶ ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης λέγει, βέβαια δὲν θὰ πιστέψῃ κανεὶς, ὅτι μένω ἐδῶ ἐπειδὴ τὸ θέλουν οἱ σάρκες μου, τὰ νεῦρα μου, τὰ κόκαλά μου, κ.τ.λ., διότι ἂν ἦταν νὰ κάνω τὴ δική τους γνώμη, θὰ ἔπρεπε πρὸ πολλοῦ νὰ εἶχα φύγει, γιὰ νὰ σωθοῦν αὐτά. Καὶ δὲν μένω ἐδῶ, λέει, ἐπειδὴ αὐτὰ μὲ κρατοῦν, ὄχι! Μένω, διότι ἐγὼ ἀποφάσισα νὰ μείνω καὶ νὰ εἶμαι πιστὸς στοὺς νόμους τῆς πατρίδος μου. Ἔχομε πάλι ἐδῶ ἓνα νόημα μέσα στὴν ὅλη συμπεριφορὰ τοῦ Σωκράτους, καὶ αὐτὸ τὸ νόημα εἶναι τὸ ἠθικὸ νόημα τῆς ζωῆς. Τὸ ἠθικὸ νόημα τὸ ὁποῖον ὁ Πλάτων ὀνομάζει ἀγαθόν. Τώρα ὁ Πλάτων, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὸ ἀγαθὸν στὴν γενικὴ του σημασίᾳ τὸ ἐρμηνεύει πάντα μὲ τὴν ἔννοια τοῦ μέτρον. Ἡ ἔννοια τοῦ μέτρον εἶναι μία κατ' ἐξοχὴν πλατωνικὴ ἔννοια καὶ μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια τοῦ μέτρον ἐρμηνεύει τὸ ἀγαθόν. Ἐρμηνεύει τὴν ὑγίαν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν βέβαια τῶν ἰπποκρατικῶν ἰατρῶν. Τὸ σῶμα εἶναι ὑγιὲς ὅταν ὑπάρχῃ συμμετρία εἰς τὰ στοιχεῖα καὶ εἰς τοὺς χυμοὺς πὸν τὸ σπαστοῦν. Ἡ πολιτεία εἶναι ὑγιὲς καὶ δὲν εἶναι νοσοῦσα καὶ φλεγμαίνουσα ὅταν ὑπάρχῃ συμμετρία μεταξὺ τῶν ὁμάδων πὸν τὴν ἀποτελοῦν, τῶν ἔργων τὰ ὁποῖα συντελοῦνται καὶ τῶν σκοπῶν πὸν ἐπιδιώκονται. Ἡ συμμετρία λοιπὸν ἔχει πολὺ μεγάλη σημασίᾳ καὶ θὰ μᾶς χρειασθῆ καὶ ἀργότερα. Ἄφησα τελευταῖο ἓνα ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὁποῖα ἀναλύει ὁ Πλάτων, τὴν ἐπιστήμη. Καὶ ὅταν ὁ Πλάτων λέει ἐπιστήμη, ἐκτὸς βέβαια τῆς διαλεκτικῆς του, ἔννοεῖ τὰ μαθηματικά. Ἐδῶ ἔχομε πλέον σταθερὲς κρίσεις, ἔχομε κρίσεις μὲ κῶρος ὑποχρεωτικὸ γιὰ ὅλους, καὶ συνεπῶς ὁ ἀνθρώπος εἶναι δυνατόν νὰ ἔχῃ γνώσιν, δηλ. τόσο πολὺ ὥστε μπορεῖ νὰ προβλέψῃ πράγματα βάσει τῶν κρίσεων αὐτῶν, νὰ προεῖπῃ πράγματα, καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς. Οἱ κρίσεις αὐτὲς τῆς ἐπιστήμης προϋποθέτουν πάλι ἔννοιες. Αὐτὲς τώρα τὶς ἔννοιες τὶς ἀπομονώνει ὁ Πλάτων γιὰ νὰ φανερώσῃ καλύτερα τὸ νόημά τους. Ἄς ποῦμε ὅτι ἔχομε μία κρίση περὶ ταυτότητος. Ἀπομονώνει λοιπὸν ὁ Πλάτων τὴν ἔννοια τῆς ταυτότητος καὶ λέγει τώρα, ἡ ταυτότης αὐτὴ ἀπὸ ποῦ ἔρχεται; Βέβαια μέσα στὸν ἐμπειρικὸν κόσμον δὲν ὑπάρχει ταυτότης, διότι δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι «ἀεὶ ὡσαύτως κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχον». Μέσα μου ἐπίσης δὲν ἔχω ταυτότητα. Τὸ σῶμα μου, ὅπως ὀρθῶς λέγει εἰς τὸν «Φαίδωνα», καὶ τὸ ἤξεραν αὐτὸ οἱ ἀρχαῖοι,

μεταβάλλεται, αλλάζει. Σὲ τόσα χρόνια δὲν ἔχω κανένα κύτταρο ὁμοιο μὲ τὰ προηγούμενα. Δὲν ὑπάρχει ταυτότης λοιπόν. Στὸν ψυχικό μου κόσμο ἐπίσης δὲν ὑπάρχει ταυτότης, διότι ρέουν τὰ φαινόμενα τὰ ψυχικά, διαρκῶς τὸ ἓνα διώχνει τὸ ἄλλο κ.τ.λ. Οὔτε ἐκεῖ ὑπάρχει ταυτότης. Ταυτότης λοιπόν εἶναι, λέει, ἓνα νόημα τὸ ὁποῖον μόνον ὁ νοῦς μπορεῖ νὰ τὸ συλλάβῃ καὶ ἔχει ἀντικειμενικότητα. Αὐτὸ τώρα τὸ νόημα, γιὰ νὰ σταθοῦμε μόνον στὴν ταυτότητα, τὸ ὀνομάζει ἰδέα. Εἶδος ἢ Ἰδέα. Εἶδος στὴν ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνος εἶναι μία λέξις ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ χαρακτηρισθῇ τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ βεβαίως εἶναι καταπληκτικό, ἀλλὰ κατανοητό, ὅτι ὁ ἔλλην Πλάτων ὠνόμασε αὐτὸ τὸ πόρισμα τῶν ἀναλύσεων του ἰδέα, εἶδος, πρόσωπον. Ὡς Ἕλλην τὸ ὠνόμασε πρόσωπον, ἰδέα. Αὐτὴ λοιπόν ἢ πλατωνικὴ ἰδέα, ἢ ὁποία ἔχει πάρα πολλὰ ὑποστῆ εἰς τὴν ἱστορία της καὶ πολὺν κακολογηθῆ, ἐξάγεται ὅπως βλέπετε, κατ' εὐθείαν ἀπὸ τῆ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν εἶναι ἀποκνήμα τῆς φαντασίας ἀλλὰ εἶναι πόρισμα τῶν ἀναλύσεων τῶν ἔργων τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ ἢ ἰδέα εἶναι τὸ ἀρχέτυπο, τὸ αἰώνιο ἀγάπημα τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ μόνον μὲ αὐτὸ εἶναι δυνατὸν νὰ εὐσταθήσῃ, διότι μόνον μὲ αὐτό, μόνον μὲ τὴν ἔννοια τῆς ταυτότητος μπορεῖ καὶ ἡ ἰδία νὰ βεβαιωθῇ ὅτι ἔχει λογικὴν ταυτότητα. Καὶ τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ ὅλες τὶς ἄλλες ιδέες. Τέλος ὁ Πλάτων πολὺ ἀργὰ εἰς τὴ ζωὴ του καὶ τὴν δράση του θέτει ἓνα ἐρώτημα. Ποῖος μᾶς βεβαιώνει ὅτι αὐτὸ τὸ νόημα, τὸ ὁποῖο εἶπαμε πῶς νοεῖται, δὲν εἶναι ἐν ψυχᾷς. Δηλαδή δὲν εἶναι ὑποκειμενικό; Μήπως αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀπλῆ κατασκευὴ καὶ μήπως εἶναι ἀπλὸ φαινόμενο ἐν ψυχᾷς; Μήπως εἶναι ἓνα ἀπλὸ ψυχολογικὸ φαινόμενο καὶ τίποτε ἄλλο; Καὶ βέβαια εἰς αὐτὸ γίνεται μία μακρὰ ἀνάλυσις καὶ ἀπαντᾷ ὁ Πλάτων ὅτι ἡ βεβαιότης τὴν ὁποίαν ἔχομε καὶ τὴν ὁποίαν μᾶς δίδουν τὰ μαθηματικά, ἀποκλείει νὰ εἶναι αὐτὸ ἀπλῶς ἐν ψυχᾷς. Τὸ νόημα τοῦ ἀριθμοῦ εἶναι κοινὸ γιὰ ὅλους, σταθερὸ γιὰ ὅλους, ἀμετακίνητο γιὰ ὅλους, ἂν καὶ δὲν τὸ λέγουν ὅλοι εἶναι, τὸ λέει ὁ καθένας μὲ τὴ γλῶσσα του. Ἐνῶ ἔχει λοιπόν πολλὰ σύμβολα τὸ νόημα αὐτό, εἶναι σταθερό. Καὶ καταλήγει ὁ Πλάτων, καὶ λέει ὅτι ἡ ταυτότης ὡς νόημα ὅχι μόνον δὲν εἶναι ἐν ψυχᾷς, ἀλλὰ μὲ τὸ νόημα τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ τονίσωμε καὶ τὴν δική μας τὴν ταυτότητα καὶ νὰ παρακολουθήσωμε τὴν συνέχεια τῆς ἐσωτερικῆς μας ζωῆς. Διότι, ἂν δὲν εἶχαμε αὐτὴν τὴν ταυτότητα καὶ ἄλλες ἔννοιες, δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ παρακολουθήσωμε τὴν ἐσωτερικὴ μας ζωὴ καὶ νὰ βεβαιωνώμεθα ὅτι εἴμεθα ἑμεῖς οἱ ἴδιοι πάντοτε. Θὰ ἐχάναμε δηλαδή τὴν ἐνότητα τῆς προσωπικότητός μας. Ἡ πορεία τοῦ πλατωνικοῦ ἔργου ἔχει κάμει ἀκόμα ἓνα βῆμα παραπέρα, καὶ τὸ βῆμα αὐτὸ καὶ στὴν «Πολιτεία» καὶ ἄλλοῦ καὶ στὴν («Ἐβδόμη Ἐπιστολή») γίνεται, ὅταν ὁ Πλάτων θέτῃ τὸ ἐρώτημα ποῖα εἶναι ἢ αἰτία ὄλων αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν καὶ ἰδεῶν, καὶ ποῖα εἶναι



ή αιτία τῆς γνώσεως. Εἰς τὴν «Πολιτείαν», ὅταν θέτῃ τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ὁ Γλαύκων, τοῦ λέει ὁ Σωκράτης («παιδί μου φοβερὴ τρικυμία μοῦ ἄνοιξες! Τί εἶναι αὐτὸ πὸν ἔκαμες»); Καὶ τὸν καλεῖ νὰ ἀπαντήσῃ σ' αὐτὸ τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον πολλὰς φορὰς τὸ ἐπλησίασαν ἀλλὰ τὸ ἀπέφυγαν. Καὶ βέβαια ὁ τεχνίτης Πλάτων τὸ ἄφησε αὐτὸ τὸ θέμα νὰ τὸ βάλῃ καταμεσῆς τῆς Πολιτείας. Ἐκεῖ γίνεται αὐτὴ ἡ συζήτηση περὶ τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ ὁποία εἶναι ἡ αἰτία καὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς γνώσεως. Οὐσία εἶναι βεβαίως οἱ ἰδέες καὶ οἱ ἔννοιες. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, λέει, εἶναι ἡ αἰτία καὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς γνώσεως. Δηλαδή εἰς τὸ ἐρώτημα, πῶς γίνεται καὶ ἔχω γνώση, ἀπαντᾷ ὁ Πλάτων ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πῆ κανεὶς τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι εἶναι πολὺ καλὸ νὰ ἔχω γνώση. Εἶναι ἀγαθὸν νὰ ἔχω γνώση. Καὶ πράγματι ὅσες διαλεκτικὲς προσπάθειες νὰ κάμῃ κανεὶς, δὲν θὰ καταλήξῃ νὰ εὕρῃ μία ἄλλη ἀπάντηση εἰς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα: πῶς γίνεται καὶ ἔχω γνώση; Καὶ ὁ Πλάτων, ὁ Ἕλληνας πάλι, ὁ ὁποῖος τόσο πολὺ φανερόνεται μέσα εἰς ὅλη αὐτὴ τὴν φιλοσοφία, λέγει ὅτι εἶναι πολὺ καλὸ νὰ ἔχω γνώση, γι' αὐτὸ τὴν ἔχω. Τὸ ἀγαθὸν δηλαδή εἶναι αὐτὸ τὸ ὁποῖον μοῦ δίδει τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως. Βέβαια αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, αὐτὴ ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, δὲν εἶναι προσιτὴ εἰς τὸν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὅπως εἶναι οἱ ἄλλες ἰδέες, ἀλλὰ («μόγισ»), μὲ δυσκολία, («μόγισ») καὶ θαμπὰ μποροῦμε νὰ τὴν συλλάβουμε καὶ ὅπως λέγει, ὑπερέχει («πρεσβεία καὶ δυνάμει»), δηλαδή ὡς πρὸς τὴν πρωταρχικότητά της καὶ ὡς πρὸς τὴν δυνάμει της ὑπερέχει, διότι τὰ στηρίζει ὅλα. Αὐτὴν τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἰς τὸν «Τίμαιον», ὅπου ὁ διάλογος εἶναι μυθολογικός, τὴν ὀνομάζει «δημιουργόν». Ὁ «δημιουργός» τοῦ «Τιμαίου» εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ τῆς «Πολιτείας». Ὁ «δημιουργός», ὅπως εἶπαμε, εἶναι ὁ τεχνίτης, καὶ ὁ πλατωνικός δημιουργός δὲν δημιουργεῖ ἐκ τοῦ μηδενός. Ἡ ὄλη του πρὸς δημιουργίαν εἶναι δεδομένη. Αὐτὴ εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ δημιουργοῦ τοῦ Ἑλλήνου καὶ τοῦ δημιουργοῦ τοῦ Ἰουδαίου. Ὁ δημιουργός τῶν Ἰουδαίων δημιουργεῖ ἐκ τοῦ μηδενός. Αὐτὸ εἶναι μὲ σύντομα λόγια τὸ νόημα τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἡ ὁποία εἶχε μία μεγάλη ἐπίδραση εἰς τὴν περαιτέρω πορείαν τῆς ἱστορίας· θέλω δὲ νὰ ἐπισημάνω μερικοὺς μόνον ἀπὸ τοὺς μεγάλους σταθμοὺς τῆς πορείας ἢ μᾶλλον τῆς τύχης τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν Ἱστορίαν.

Καὶ πρῶτα πρῶτα ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος ἀναγεννᾶται ἤδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα κατὰ τὸ τέλος τοῦ κλασσικοῦ κόσμου μὲ τὸν Πλωτῖνο, καὶ ἐν γένει μὲ ὅλους τοὺς νεοπλατωνικοὺς, ἀλλὰ ὁ Πλωτῖνος εἶναι ἐκεῖνος πὸν ἐδημιούργησε αὐτὴ ὄλη τὴν ἀναγέννηση τὴν πλατωνικὴν. Ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ Πλάτωνος καὶ Πλωτίνου, καὶ βέβαια ἡ διαφορὰ εἶναι πολὺ σαφῆς καὶ θέλω μὲ μία λέξη νὰ τὴν ἐπισημάνω. Εἶναι ὅτι ὁ Πλάτων ἀναλύει ὄλη τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ ἐξάγῃ τὰ νοήματά της, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ὅπως εἶπαμε, προέκυψε ὅ,τι ὠνόμασε ἰδέα.

Ὁ Πλωτῖνος βεβαίως κάνει καὶ αὐτὸς τὸ ἴδιο, ἀλλὰ δὲν ἐνδιαφέρεται τόσο πολὺ γιὰ τὰ δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου, γιατί θέλει γρήγορα νὰ φύγη, ὅπως λέει καὶ ὁ ἴδιος: «φυγεῖν ἐντεῦθεν», γιὰ νὰ ἐνωθῆ μετὰ τὸ ἐν, μετὰ τὸ πᾶν, μετὰ τὸ θεό. Αὐτὴ ἡ ἀναγέννηση, ποὺ δημιουργὸς τῆς εἶναι ὁ Πλωτῖνος, βέβαια δὲν εἶναι μία ἀπλὴ φιλολογικὴ ἢ ἔστω καὶ φιλοσοφικὴ συζήτηση, ὄχι. Εἶναι ἓνα τεράστιο κῶμα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἓνας τεράστιος ὄργανισμὸς φιλοσοφικός, ὁ ὁποῖος ἀπλώνεται σὲ ὅλη τὴ ζωὴ. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ ἄλλα φιλοσοφικὰ συστήματα τῆς μετακλασσικῆς ἐποχῆς, ὅπως τῶν Στωικῶν. Οἱ Στωικοὶ ἐπίσης δὲν εἶναι φιλόσοφοι τοῦ κλειστοῦ χώρου οὔτε εἶναι πέντε - δέκα στωικοί, εἶναι χιλιάδες οἱ στωικοὶ — χιλιάδες χιλιάδων. Εἶναι δηλαδὴ πλεόν μία πεποίθηση φιλοσοφικὴ, μετὰ τὴν ὁποία οἱ ἄνθρωποι ζοῦν. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μετὰ τοὺς νεοπλατωνικούς. Δὲν ἦσαν οἱ νεοπλατωνικοὶ ὀλίγοι ἄνθρωποι, μία ὁμὰς ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἦσαν, ὅπως εἶπα πάρα πολλοί. Καὶ αὐτὸ ἔφερε ἓναν πνευματικὸν ὄργανισμὸν, ὁ ὁποῖος καὶ ἐπέδρασε ἀμέσως, ὅταν συνηρτήθη μετὰ τὸν Χριστιανισμὸν, διότι ὁ Πλωτῖνος ἀπέθανε στὰ 270 μ.Χ. Τὸ δόγμα δὲν εἶχε ἀκόμα διατυπωθῆ καὶ ἔρχεται τὴν κατάλληλη στιγμή ἡ φιλοσοφία ποὺ τὴν ἐχρειαζόταν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία. Ἐχρειαζόταν τὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος καὶ τὴν διαλεκτικὴν τοῦ ἀκόμα, διότι τὸ δόγμα τὸ χριστιανικὸ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατυπωθῆ χωρὶς βέβαια τὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος. Εἶναι δὲ τόσο μεγάλη ἡ ἐπίδραση, ὅπως καὶ ἄλλοτε εἶπα, ὥστε φθάνη καὶ μέχρι τῶν συμβόλων τῆς θείας εὐχαριστίας.

Αὐτὴ ἡ πλατωνικὴ ἐπίδραση ἐπάνω εἰς τὸν Χριστιανισμὸν διετερήθη καθ' ὅλη τὴν βυζαντινὴν περίοδο. Ἰδιαίτερα ἐμελέτησε τὸν Πλάτωνα ὁ Ψελλός, ἀλλὰ ὁ Ψελλός δὲν εἶναι δημιουργός. Εἶναι βέβαια μελετητὴς τοῦ Πλάτωνος, γνωρίζει τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ δὲν εἶναι δημιουργικός. Ὁ δημιουργὸς εἶναι εἰς τὸ τέλος πλεόν τοῦ Βυζαντίου, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τραγωδίας, τῆς πτώσεως, καὶ εἶναι ἀκριβῶς ὁ Πλήθων. Αὐτὸς εἶναι ὁ μέγας δημιουργὸς τῆς ἐποχῆς του καὶ ἀναπλαστονογὸς τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Περισσότερο καὶ αὐτὸς ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Πλωτῖνο, διότι ὁ πλωτινικός μετασχηματισμὸς τοῦ Πλατωνισμοῦ ἐπηρέασε ὅλο τὸ Βυζάντιο, καὶ ὄχι μόνον ὡς χριστιανικὴ παράδοση, καὶ διατηρεῖται ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Πλήθωνος. Βέβαια ὁ Πλήθων εἶναι, ὅπως εἶπαμε, ὁ μέγας. Ὁ Πλήθων μεταφέρει ὅλον αὐτὸν τὸν ἔρωτά του γιὰ τὸν Πλάτωνα στὴ Δύση, ἐκεῖ τὸν ὑποδέχονται οἱ δυτικοὶ ὡς ἀρχαῖον Ἕλληνα. Τὸν θαυμάζουν, ἰδρύεται ἡ Ἀκαδημία στὴν Φλωρεντία καὶ ἀναγεννᾶται γιὰ δευτέρη φορὰ ὁ Πλάτων εἰς τὴν Ἱστορία. Βέβαια ἡ ἀναγέννηση τοῦ Πλάτωνος δὲν ἔγινε μόνον στὴ Φλωρεντία· ἐν τῷ μεταξὺ εἶναι ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, εἶναι ὁ Galilei, εἶναι ὁ Kepler, οἱ ὁποῖοι λέγουν ὅτι εἶναι πλατωνικοί, καὶ εἶναι πρῶτα ὁ Nicolaus Cusanus, ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι εἶναι πλατωνι-

κός· γράφει διαλόγους, μόνον διαλόγους, ὁ Galilei, γιατί θέλει νὰ δείξη ὅτι ἀκολουθεῖ τὸν Πλάτωνα. Καὶ ἔχει πολὺ μεγάλη σημασία αὐτό, διότι μὲ τὴν Ἀναγέννηση βέβαια στὴ Δύση ἐμειώθη, ὅπως καὶ ἄλλοτε εἶπα, ἡ αὐθεντία τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ Πλάτων εἶναι τώρα ὁ ὁποῖος λάμπει εἰς ὅλην τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ ἡ μελέτη πλέον συνεχίζεται μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Θέλω μόνον νὰ τονίσω δύο - τρία σημεῖα. Κατὰ τὸν ΙΘ' αἰ. ἔγινε, ὅπως καὶ γιὰ τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ γιὰ τὸν Πλάτωνα, πάρα πολλὴ κριτικὴ ἐργασία καὶ στατιστικὴ τῆς γλώσσας. Πραγματικῶς καταπληκτικὴ ἐργασία, ἡ ὁποία ἐβοήθησε βέβαια πάρα πολὺ εἰς τὸ νὰ φωτισθῇ ὅλο τὸ σῶμα τῶν πλατωνικῶν κειμένων. Δύο Ἀγγλοὶ εἰς αὐτὸ ἔχουν τὰ πρωτεῖα, ὁ Jackson καὶ ὁ Campbell. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ εἰς τὴν Γερμανίαν μὲ τὸν γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ βέβαια ἀναγεννᾶται ὁ Πλάτων, ἰδίως ἀπὸ τὸν Ἐγκελο καὶ τὸν Schelling. Ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἔχομε πραγματικὴ ἀναγέννηση τοῦ Πλάτωνος εἶναι στὸν Schleiermacher, ὁ ὁποῖος μεταφράζει ὅλον τὸν Πλάτωνα. Ἡ μετάφραση αὐτὴ — στὴ γερμανικὴ γλῶσσα ὑπάρχουν πολλὰς μεταφράσεις — εἶναι ὡς σήμερα κλασσικὴ. Στὸν εἰκοστὸν αἰῶνα ὁ πλατωνισμὸς, καὶ βέβαια καὶ στὰ τέλη τοῦ ΙΘ' αἰ., ζῆ μὴ ἄλλη ἀναγέννηση, νέα ἀναγέννηση. Ἰδίως μὲ τοὺς νεοκαντιανοὺς τῆς Σχολῆς τοῦ Μαρβούργου, τὸν Cohen καὶ τὸν Natorp καὶ τὸν Cassirer. Ὁ Cohen, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ ἰδρυτὴς τῆς Σχολῆς, φέρει εἰς τὸ μέσον πάλι τὸ θέμα τοῦ Πλάτωνος. Ὅπως στὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶπαν («πίσω εἰς τὸν Κάντ»), ὁ Cohen λέει («πίσω εἰς τὸν Πλάτωνα») καὶ γράφει τὸ ἐξαιρετὸ αὐτὸ βιβλίον του — δὲν εἶναι πολὺ μεγάλο βιβλίον — τὸ ὁποῖο ἔφερε τὴν ἀνατροπὴ ὅλης τῆς συμπεριφορᾶς τῶν φιλολόγων καὶ φιλοσόφων καὶ φιλοσοφούντων πρὸς τὸν Πλάτωνα, τὸ βιβλίον ποὺ ἔχει τὸν τίτλον «Ὁ Πλάτων καὶ τὰ Μαθηματικά». Ἐπειτα ἀκολουθεῖ τὸ βιβλίον τοῦ Natorp («Ἡ θεωρία τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος»). Στὴν ἐποχὴ μας τώρα ὑπάρχει μίαν καθολικώτερη ἀναγέννηση τῶν πλατωνικῶν σπουδῶν σὲ πολλὰ μέρη τῆς γῆς πλέον. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σταματήσω σὲ μεμονωμένα σημεῖα. Θέλω ὅμως ἓνα πρᾶγμα νὰ τονίσω, ὅτι ὅπως στὴν Ἀναγέννηση καὶ στὴν ἀρχαιότητα ἔτσι καὶ στὴ σημερινὴ ἐποχὴ, ὁ πλατωνικὸς τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι ἔχει ἐπικρατήσει στὴν ἐπιστήμη. Στὴν ἀρχαιότητα ἀκριβῶς ὁ Πλάτων ἔδωσε τὴν μέθοδον τῆς ἀναζητήσεως, τὴν μέθοδον τοῦ ἐπιστημονικῶς σκέπτεσθαι, καὶ τὴν διευτύωσε μὲ τρόπον, θὰ ἔλεγα, κλασσικόν, διότι ἀκριβῶς εἶναι ὁ ἀδογματίστος ἄνθρωπος, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀδογματίστος φιλόσοφος. Αὐτὸς ὁ ἀδογματίστος τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι ἀπετέλεσε καὶ τὴν βάση, ὥστε νὰ ἰδρωθῇ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη στὴν ἀρχαιότητα καὶ στὴ νεώτερη ἐποχὴ, διότι ὁ Galilei καὶ ὁ Kepler λέγουν: ἔμεῖς κινούμεθα σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος. Δηλαδὴ ποιὸ εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος; Τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος

στην ἐπιστήμη εἶναι ἡ μέθοδος τῆς ὑποθέσεως. Ἐκ τῶν ἀποτελέσματα μιᾶς ὑποθέσεως θὰ ἀποδειχθῇ ἂν ἡ ὑπόθεση εἶναι ὀρθή. Ἐάν δὲν εἶναι ὀρθή, ὅπως λέει καὶ εἰς τὸν «Φαίδωνα», τὴν ἐγκαταλείπω καὶ βάζω μιὰ ἄλλη ὑπόθεση. Αὐτὸν τώρα τὸν πλατωνικὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι εὐρίσκομε καὶ στὴ νεώτερη φυσικῇ ἐπιστήμῃ, στὴν νεώτερη μικροφυσικῇ, καὶ ἀναφέρω ἓνα μόνον παράδειγμα, τὸ παράδειγμα τοῦ Heisenberg. Ὁ Heisenberg, αὐτὸς ὁ φυσικὸς τοῦ ἀτόμου, ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἀτομικῆς θεωρίας — ἀπέθανε πρὸς τριῶν ἐτῶν — λέγει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του, ὅτι ἀκολούθησε τὸν Πλάτωνα καὶ προϋπέθεσε ὅτι ἡ σύσταση τοῦ ἀτόμου πρέπει νὰ ἔχῃ μίαν συμμετρίαν. Αὐτὴ ἦταν ἡ βασικὴ του ἰδέα, καὶ βέβαια ἔφερε καρπούς. Ἐπρεπε, λέγει ὁ Heisenberg, νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ ὀργάνωσις ὅλη τοῦ μικροκόσμου ἔχει συμμετρικὰς ἀναλογίας καὶ αὐτὸ προσπάθησε νὰ τὸ διατυπώσῃ μὲ τὰ μαθηματικά. Τόσο πολὺ λοιπὸν ἐγονιμοποίησε ὁ Πλάτων τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Τώρα συμπληρώνονται, ὅπως εἶπε ὁ κ. Πρόεδρος, 2.406 χρόνια ἀπὸ τὴν γέννησιν τοῦ Πλάτωνος καὶ 2.326 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατόν του. Θέλω νὰ σημειώσω ἀκόμα κάτι γιὰ τὸν βίον τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ βίος τῆς Ἀκαδημίας διήρκεσε 916 χρόνια. Βέβαια αὐτὸ ἔχει μιὰ μεγάλη σημασίαν γιὰ μᾶς. Νὰ τὸ συνειδητοποιήσωμε αὐτὸ τὸ γεγονός, διότι θαυμάζομε τὰ ξένα πανεπιστήμια ὅτι ἔχον παράδοσιν 500 ἐτῶν, 800 ἐτῶν. Ἐδῶ ἔχομε ἓνα ἴδρυμα, τὸ ὁποῖον ἔχει παράδοσιν περίπου 1.000 ἐτῶν. Βέβαια τὰ ἀνθρώπινα ἔργα εἶναι πεπερασμένα, καὶ κάποτε ἡ Ἀκαδημία χάρις σ' ἓνα αὐτοκράτορα ἔκλεισε τὶς πύλας τῆς. Ποῖα ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ γεγονότος δὲν εἶναι τῆς ὥρας νὰ τὸ ποῦμε, ἀλλὰ πάντως ἦταν μίαν βιαίαν πρᾶξιν. Νὰ κλείσῃ ἡ θύρα αὐτοῦ τοῦ μεγάλου πνευματικοῦ καταστήματος.